

Бедны той, хто, апрача грошай, апрача багацця, каторае пры першым няшчасці счэзне дазвання, не мае скарбаў вечных — скарбаў душы. Такі скарб, каторы ніхто і ніколі адабраць ад нас не здолее, — гэта любоў да Бацькаўшчыны, да свайго народа, да роднай мовы...

Цётка.

§ 1. Роля беларускай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры

1. Прачытайце тэкст. Растлумачце значэнне пазначаных слоў (*).

Паўторам звывшсцісла і коратка — у пытаннях і адказах. «Ці ёсць беларускі народ*, беларуская нацыя*?» — «Ну што за пытанне! Вядома, ёсць. Прычым у вялікай сям’і славян народ далёка не з меншых: як-ніяк, а дзесяцімільённы». — «Ці ёсць у гэтага народа свая нацыянальная мова?» — «А як жа! Ды яшчэ якая прыгожая і мілагучная! А як дасканалая вусна і пісьмова (за тысячу гадоў кніжнасці*) распрацавана!» — «А ці ёсць у яго свая нацыянальная культура*?» — «Вядома! Багатая і самабытная прычым. І матэрыяльная, і духоўная. Пагляньце адно на фальклор: у сарака аб’ёмістых тамах выйшаў збор беларускай народнай творчасці, не кажучы пра сотні іншых выданняў». — «А ці праўда, што іменна культура (у самым шырокім разуменні слова) вызначае аблічча нацыі?» — «Толькі так! А што ж яшчэ, калі не культура? Нацыянальнае дойлідства*, разнастайная мастацкая творчасць*, народныя рамёствы*, традыцыі* і звычаі*, а перш-наперш — мова». — «А чаму мова наперадзе ўсяго?» — «Таму што мова — першаэлемент нацыянальнай культуры, яна — аснова асноў усёй культурнай творчасці народа, яна, па сутнасці, фарміруе нацыянальную культуру, і, нарэшце, яна арганізоўвае ўсю жыццядзейнасць народа». — «Дык што будзе з народамі, нацыямі, калі адамрэ яго мова і, значыць, згіне яго культура?» — «Будзе тое, што ўжо шмат

разоў было ў гісторыі чалавецтва: народа як асобнага этнасу* не стане, ён сыдзе з гістарычнай арэны ў небыццё. Назаўсёды, на векі вечныя. Адамрэ* мова — памрэ і народ. Нездарма ж кажуць: мова — душа народа. Народ датуль народ, пакуль яго душа жывая» (Н. Гілевіч).

- Арганізуйце гутарку па тэксце, размеркаваўшы рэплікі.
- Па магчымасці пашырце рэплікі і прадоўжыце дыялог.
- Падумайце, як эпіграф, выказванне Цёткі (Алаізы Пашкевіч), звязаны з тэмай тэксту Ніла Гілевіча.

@ Прывядзіце прыклады зніклых народаў і культур. У пошуках дадатковага матэрыялу выкарыстайце інтэрнэт-рэсурсы.

Пры словах *Белая Русь, Беларусь, Рэспубліка Беларусь* кожны адукаваны чалавек узгадвае, што жывуць на Зямлі *беларусы* — славянскі народ з багатай гісторыяй, адметнай культурай, мілагучнай і багатай мовай.

Родная беларуская мова — найвялікшае багацце беларусаў. Яна непадзельна звязана з духоўнай сутнасцю беларусаў, якія яе стварылі і карыстаюцца ёю. Пераважна на грунце мовы, у ёй самой, сродкамі мовы выяўляецца ўсё, што напрацавана народам за стагоддзі, а менавіта — гістарычная памяць, этнічная* адметнасць, нацыянальная самасвядомасць, сваё светаўспрыманне, фальклор і мастацкая літаратура, багаты слоўнік і ўласна філасофская думка, казкі і песні, алфавіт і пісьменства, буквар і энцыклапедыя, малітва і застолле — увесь **духоўны** скарб і **душэўны** лад народа.

Беларуская мова была і застаецца падмуркам і крыніцай нацыянальнай культуры. Яна з'яўляецца формай існавання і захавання народных традыцый, звычаяў і скарбаў, спосабам і сродкам развіцця нацыянальнай культуры.

Выключная роля беларускай мовы ў развіцці ўсіх відаў слоўнай творчасці. Літаратура, прыгожае пісьменства — люстэрка існавання чалавека, школа спазнання сэнсу жыцця, лёсу асобы, яе месца ў свеце. Вуснае і пісьмовае беларускае слова, захаванае ў разнастайных тэкстах (гістарычных, дакументальных, мастацкіх, публіцыстычных, навуковых, фальклорных, рэлігійных, дзённікавых, прыватных і інш.), надае этнічнай культуры беларусаў сусветную каштоўнасць. У перакладах з іншых моў на беларускую мову і наадварот яна таксама служыць мастком паміж народамі,

спалучае іх у адзінае чалавецтва. У гэтым заключаецца не толькі высакароднасць роднай мовы, але і яе вялікая значнасць ва ўзбагачэнні нацыянальнага вопыту беларусаў.

Беларуская мова здольна абслугоўваць усе духоўныя запатрабаванні чалавека і грамадства дзякуючы сваёй незвычайнай гнуткасці*. Так, сфера будзённага жыцця патрабуе гутарковага стылю маўлення, сфера працы — афіцыйнага стылю, сфера слоўнай творчасці — мастацкага стылю, сфера ўплыву чалавека на чалавека — публіцыстычнага стылю, сфера навуковага спазнання з’яў — навуковага стылю. Гнуткасць мовы выяўляецца і ў тым, што яна служыць базай для вынаходніцтва ў многіх сферах нацыянальнай камунікацыі: народнай гаспадарцы, навуцы, ваеннай справе, навучанні, перадачы і захаванні інфармацыі і г. д.

Мова і маўленне беларусаў змяшчаюць у сабе вельмі выразную характарыстыку асобы, даюць яе «культурны партрэт». Яны не толькі сведчаць пра нацыянальна-этнічную прыналежнасць моўцы, але і шмат чаго раскажуць пра ўнутраны свет асобы, яе адукаванасць, кола інтарэсаў, здольнасці, кругагляд, культуру мыслення, характар і настроі. Усё гэта прымусіае пагадзіцца з думкай аднаго з сучасных філосафаў: мова — гэта дом быцця чалавека, грамадства, нацыі. І першы абавязак кожнай асобы — добра ўладкавацца ў сваім нацыянальным доме, гэта значыць дасканала авалодаць роднай мовай — неацэнным скарбам, трывалым падмуркам і жыватворнай крыніцай нацыянальнай культуры.

- Параўнайце значэнні выдзеленых прыметнікаў.

- Сфармулюйце да тэксту параграфа пытанні.

Перакажыце яго змест па наступным плане:

1. Жывуць на Зямлі беларусы.
 2. Родная беларуская мова — найвялікшае багацце беларусаў.
 3. Беларуская мова — падмурак і крыніца нацыянальнай культуры.
 4. Роля беларускай мовы ў развіцці слоўнай творчасці.
 5. Гнуткасць беларускай мовы: стылёвыя асаблівасці.
 6. Мова і маўленне як «культурны партрэт» беларуса. Мова — гэта дом быцця.
- Знайдзіце ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы словы з коранем *культур-*. У якой сітуацыі іх можна выкарыстаць? Складзіце і запішыце 3-4 сказы з гэтымі словамі. Адзначце аднакаранёвыя словы, якія вы ўжылі.

2. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тэму і асноўную думку. Падбярыце два загалоўкі, адзін з якіх выражаў бы тэму тэксту, а другі — асноўную думку.

Літаратура — гэта першааснова, хлеб мастацтва.

Янка Купала стварыў геніяльны верш «Спадчына» — Ігар Лучанок напісаў музыку, ансамбль «Песняры» выканаў песню... А не было б верша... Іван Мележ напісаў «Людзі на балоце» — купалаўцы стварылі спектакль, Віктар Тураў паставіў выдатную мастацкую стужку. А колькі мастакоў афармлялі кнігу! Бачыце, усім работа: і кампазітарам, і акцёрам, і мастакам... Як кажуць, напачатку было слова. Маю на ўвазе мастацкае (*Паводле Л. Левановіча*).

- Назавіце ўласныя імёны з тэксту. Што вам вядома пра гэтых людзей?
- Хто такія купалаўцы? Якія іх тэатральныя пастаноўкі вам вядомы?

3. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тэму, стыль, сваю думку абгрунтуйце.

Мова як матэрыяльная каштоўнасць

Патэнцыял кожнай дзяржавы ў значнай ступені залежыць ад яе матэрыяльных і інтэлектуальных рэсурсаў. Вядома, што Беларусь не надта багатая на прыродныя рэсурсы. У асноўным гэта лясы, вада і паветра, а таксама карысныя выкапні.

Ёсць у Беларусі яшчэ адзін матэрыяльны рэсурс. Гэты рэсурс — беларуская мова.

Чаму ж яе можна і трэба аднесці да матэрыяльнай каштоўнасці?

У міжнародным праве ёсць такое паняцце, як інтэлектуальная ўласнасць. Да яе адносяцца літаратурныя і навуковыя творы, вынаходствы, друкаваныя выданні, перадачы тэлебачання і радыё, музычная і канцэртная дзейнасць і г. д.

Творцаў гэтай інтэлектуальнай уласнасці абараняюць міжнародныя і дзяржаўныя законы аб аўтарскім праве. А вось на нацыянальным узроўні інтэлектуальную ўласнасць абараняе тая мова, на якой яна створана. Гэта як бы своеасаблівы замок да сейфа, дзе захоўваецца інтэлектуальная ўласнасць у адпаведнай матэрыяльнай форме выканання.

І калі нехта захоча ёй карыстацца, то трэба мець адпаведны ключ — менавіта валоданне адпаведнай мовай (*У. Яцкевіч*).

● Вызначце асноўную думку тэксту. Ці згодны вы з аўтарам? Свой адказ аргументуйце.

4. Якія тэарэтычныя палажэнні § 1 можна праілюстраваць прыкладамі з тэкстаў Н. Гілевіча, Л. Левановіча, У. Яцкевіча (гл. практ. 1—3)?

5. Прачытайце тэкст.

Расул Гамзатаў казаў: «Без духоўнай культуры, што вырастае з нацыянальных традыцый, наш родны дом казённа-безаблічны, і чалавечай душы ў ім няўтульна». Удумаемся толькі: чалавеку няўтульна ў сваім родным доме! А што мы павінны зрабіць, каб у родным доме было ўтульна?

- Як, на вашу думку, гэта можна зрабіць?
- Параўнайце ваш адказ з адказам народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча (практ. 250).
- Уважліва разгледзьце схему. Праілюструйце яе прыкладамі. Выкарыстайце пры падрыхтоўцы адказаў практ. 16, 66, 264, 265, 269 і 360.

Пры неабходнасці звярніцеся да артыкула «Мова і культура».

Падрыхтуйце паведамленне на адну з наступных тэм: «Якая мая роля ў развіцці нацыянальнай культуры?», «Што мы можам зрабіць для развіцця нацыянальнай культуры?».

6. Прачытайце тэкст. Вывядзіце яго асноўную думку.

Што робіць чалавека чалавекам? Чаму ёсць немцы, англічане, французы? Пра немца мы кажам — педант, пра англічаніна — пыхлівы, пра француза — рамантык. Чаму немец — немец, а паляк — паляк? Бо існуе культура. Яна робіць з чалавека і немца, і

француза, і беларуса. А культура — тыя самыя матэрыяльныя і нематэрыяльныя здабыткі, якія належаць аднаму народу, адной краіне. Мова найперш. Традыцыі. Традыцыі будаўніцтва і гуляння вяселляў. Традыцыі сустрэчы гасцей і заляцанняў да дзяўчат. Традыцыі дзяржаўных свят і пахаванняў. Ведаеце, беларусы — адна з тых нацый, якія з асаблівым трапятаннем ставяцца да сваіх продкаў. У нашым народным календары^a ажно некалькі дзён ушанавання памерлых. У нас найбольш багатыя звычаі гуляння вяселляў, хрэсьбін.

@ Падрыхтуйце паведамленне пра беларускія традыцыі. Праілюструйце іх прыкладамі з энцыклапедыі «Культура Беларусі».

§ 2. Тэкст

7. Слова *тэкст* у дадзеных словазлучэннях ужываецца ў некалькіх значэннях. Раствумаце гэтыя значэнні. Ці ёсць сэнсавая сувязь паміж гэтымі значэннямі?

Тэкст рукапісу, пісьмовы тэкст, вусны тэкст, вычытаць тэкст, тэкст песні, зверыць з тэкстам, пераказ тэксту, тэкст выступлення, тэкст аповесці, вершаваны тэкст, тэксты Янкі Купалы, газетны тэкст, незразумелы тэкст, чытаць тэкст.

Што называецца тэкстам?

- Якую ролю ў тэксце выконвае заглавак? Што ён можа выражаць?
- Якія пытанні трэба задаць, каб вызначыць асноўную думку тэксту? Тэму тэксту?
- Якія сродкі сувязі паміж сказами існуюць у тэксце?
- Чым адрозніваецца апісанне ад апавядання? Апавяданне ад разважання? Апісанне ад разважання?

Тэкст — гэта твор маўлення, які складаецца з шэрагу сказаў, размешчаных у пэўнай паслядоўнасці і звязаных паміж сабой па сэнсе і з дапамогай розных моўных сродкаў: паўтору адных і тых жа слоў, сінтаксічных канструкцый і інш.

Любы тэкст нясе ў сабе пэўную **інфармацыю**. Стваральнік тэксту зацікаўлены ў тым, каб гэта інфармацыя была правільна ўспрынята. Каб тэкст быў зразумелы, ён павінен адпавядаць